

Олена Доценко

ORCID: 0000-0003-4607-0883

Наукові передбачення у масмедійному дискурсі російсько-української війни: комунікативно-прагматичний аспект

Здатність уявляти власне майбутнє супроводжує людину з доісторичних часів, адже є рушієм її розвитку:

Передбачаючи, що чекає їх попереду, наші предки робили списи з кам'яними накопичувачами, знаючи, що згодом використовуватимуть їх, щоб полювати на тварин, і створювали пересувні контейнери, які дозволяли їм переміщувати харчі. Протягом наступних тисячоліть люди дедалі частіше прагнули отримати навички та знання заздалегідь, формуючи себе та свою долю. Вони помітили закономірності світу довкола та створили інноваційні інструменти, такі як календарі, гроші та писемність, які значно покращили їхню здатність координувати майбутні події. Дедалі більше людей висаджували культури, які давали врожай лише за кілька місяців¹.

Часи лихоліття завжди пов'язані з загостренням потреби спрогнозувати майбутній розвиток подій, аби забезпечити себе і своїх рідних від загрози життю та здоров'ю, утрат, потрясінь. Цим зумовлена нинішня активізація інтересу до передбачень в українському суспільстві. Водночас стрімко зросла й кількість прогностичного контенту в масмедійному дискурсі. Так, у новинній стрічці від 16 серпня 2023 року рубрики „Війна” на сайті „Радіо Свобода” 8 з 30 дописів містили передбачення, як-от: *ГУР про стан Керченського мосту: навряд його „здоров'я” покращиться, ЗСУ звільнили Урожайне: звідки ще Україна може вибити Росію до кінця року?*², *Малашко заперечив повідомлення в медіа про запланований Росією „теракт на ЗАЕС”*³, *Як звільняли Уро-*

¹ Т. Саддендорф, Дж. Редшоу, А. Баллі, *Погляд у майбутнє. Як здатність до передбачення сформувала наш світ*, BBC News Україна, <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c7210dkydzvo> [14.02.2024].

² <https://www.radiosvoboda.org/a/news-kerchensky-mist-hur/32550936.html> [19.02.2024].

³ <https://www.radiosvoboda.org/a/news-malashko-zaperechuie-zapanovanyi-terakt-na-zaes/32550630.html> [19.02.2024].

жайне. Вступ у НАТО в обмін на території? Верещук про кінець війни⁴ тощо. У новинній стрічці рубрики „Політика” видання „Радіо Свобода” у цей час було зафіксовано лише один репортаж прогностичного характеру з 30 наведених, причому це був матеріал, наведений також і в рубриці „Війна”: Малашко заперечив повідомлення в медіа про запланований Росією „теракт на ЗАЕС”.

Новинна стрічка рубрики „Війна” Інформаційного Агентства „УНІАН” 16 серпня 2023 року також опублікувала 8 прогностичних матеріалів із 30 (У ГУР розповіли, чи чекати повторення масованих ракетних атак, як це було минулої осені⁵, В ГУР попередили про загрозу провокацій на Курській АЕС та інших атомних об’єктах Росії⁶, Експерт розповів про розгортання подій на фронті після звільнення Урожайного⁷, Чи залишить Путін у спокої Україну: британський експерт оцінив ситуацію⁸ тощо), натомість у рубриці „Політика” агентство запропонувало два таких матеріали, також пов’язані з російсько-українською війною.

Отже, український медійний дискурс рясніє матеріалами з передбаченнями різного типу, які впливають на якість життя українців під час російсько-української війни, а отже, варто їх проаналізувати з погляду відповідності нормам наукової прогностики. Задля реалізації окресленої мети варто зреалізувати такі завдання: визначити диференційні комунікативно-прагматичні ознаки наукових передбачень, що відрізняють їх від прогнозів інших типів; схарактеризувати наукові передбачення за комунікативною метою, чинниками адресанта й адресата; проаналізувати екстралінгвальні особливості, мовні засоби реалізації епістемічного значення суб’єктивної модальності висловлень з науковими передбаченнями. Ця публікація є третьою в серії робіт про передбачення в медійному дискурсі російсько-української війни⁹.

⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=JCG5gkzBc-k> [19.02.2024].

⁵ <https://www.unian.ua/war/u-gur-rozpovili-chi-chekati-povtorenniya-atak-yak-ce-bulo-minuloji-oseni-12362352.html> [19.02.2024].

⁶ <https://www.unian.ua/war/v-gur-poperedili-pro-zagrozu-provokaciy-na-kurskiy-aes-ta-inshih-atomnih-ob-yektah-rosiji-12362241.html> [19.02.2024].

⁷ <https://www.unian.ua/war/ekspert-rozpoviv-pro-rozgortannya-podiy-na-fronti-pislya-zvinnennya-urozhaynogo-12362148.html> [19.02.2024].

⁸ <https://www.unian.ua/war/novini-putin-chi-zalishit-volodimir-putin-u-spokoji-ukrajinu-dumka-britanskogo-eksperta-12362106.html> [19.02.2024].

⁹ О. Доценко, *Комунікативно-прагматичні особливості езотеричних передбачень у мас-медійному дискурсі російсько-української війни*, „Синопис: текст, контекст, медіа”, 2023, т. 29, № 2, с. 120–130, <https://doi.org/10.28925/2311-259x.2023.2.9>; О. Доценко, *Передбачення війни: семантика, прагматика і здоровий глузд* [в:] *Соціальне у мові та мова в соціумі*: колективна монографія, наук. ред. та упоряд. Н. Ясакова, Київ 2023, с. 242–312.

Дослідження теоретичних джерел з футурології, філософії, логіки, а також ґрунтовне опрацювання емпіричного матеріалу¹⁰ дозволяє визначити передбачення як форму мисленнєвої діяльності, яка уможливорює „пізнання майбутнього на основі минулого та сучасного й охоплює результат діяльності мислення та сам процес мислення, який зумовлює цей результат”¹¹. Традиційно виокремлюють наукове передбачення, що „ґрунтується на пізнанні закономірностей розвитку природи, суспільства, мислення, використанні наукових методів дослідження”¹², тобто є „категорією для позначення процесу здобуття знань”¹³, та ненаукове, що „не застосовує спеціальних наукових досліджень і ґрунтується на передчуттях людини про майбутнє за допомогою підсвідомості (інтуїтивне); життєвому досвіді і пов’язаних з ним аналогіях, прикметах (буденне); на вірі в надприродні сили, що визначають майбутнє (міфологічне, релігійне)”¹⁴. Отже, ненаукові завбачення можуть формуватися „на підставі досвіду, здорового глузду тощо”¹⁵ або ж з маніпулятивною метою, коли йдеться про комунікативні жанри, пов’язані з міфологією, езотерикою, релігією, утопізмом, які відбивають суб’єктивні бажання, оцінки мовця як майбутню дійсність¹⁶.

Наукові передбачення в умовах російсько-української війни – це тип мовленнєвої взаємодії компетентного адресанта й зацікавленого в набутті інформації про майбутні події адресата, який характеризує низка чинників: „застосування наукових методів пізнання майбутнього через його зв’язок з теперішнім і минулим, поєднання теоретичного осмислення ймовірного варіанта розгортання подій з емпірикою, реалізація у висловленнях з експліцитним чи імпліцитним гіпотетичним типом суб’єктивної епістемічної модальності. На комунікативно-прагматичному рівні наукові завбачення є потенційно верифікованими, супроводжуються каузальними конструкціями з аргументацією змісту основного висловлення. Адресант повідомлення є безпосередньо чи опосередковано причетним до подій, пов’язаних із передбаченням, ураховує психоемоційні, когнітивні особливості адресата, його можливість зреагувати належним чином на прогноз. Метою наукового

¹⁰ Ibidem.

¹¹ О. Сидоренко, С. Корлюк, М. Філяпіп та ін., *Філософія: підручник*, ред. О. Сидоренко, Київ 2010, с. 285.

¹² В. Городяненко та ін., *Соціологія: підручник для студентів вищих навчальних закладів*, ред. В. Городяненко, Київ 2008, с. 534.

¹³ О. Сидоренко, *Філософія...*, op. cit., с. 286.

¹⁴ В. Городяненко, *Соціологія...*, op. cit., с. 534.

¹⁵ О. Сидоренко, op. cit., с. 286.

¹⁶ Результати дослідження езотеричних передбачень в масмедійному дискурсі російсько-української війни представлено у статті: О. Доценко, *Комунікативно-прагматичні особливості езотеричних передбачень...*, с. 120–130.

передбачення є інформування задля ефективного розгортання подій, запобігання негативним наслідкам”¹⁷. Наукові передбачення зазвичай пропонують кілька альтернативних варіантів розгортання подій у майбутньому, чим зумовлений їх гіпотетичний характер, на відміну від категоричних висловлень, типових для езотеричних пророцтв.

Наукове прогнозування формується на підставі логічних законів з урахуванням природи майбутнього як стану явищ, процесів, що „впливає з сучасного і має корені в минулому”¹⁸, оскільки „соціальні факти і процеси, особливо нові, а також закони їх розвитку є носіями інформації про майбутнє”¹⁹. Футурологи та фахівці з прогностики виокремлюють понад 200 наукових методів наукового передбачення; утім, найзагальніші²⁰ методи прогнозування, актуальні з лінгвістичного погляду, сформулював філософ, логік і соціолог К. Поппер, який основою наукового передбачення вважав спостереження як „процес, у якому ми граємо винятково активну роль. Спостереження – це сприйняття, але лише сплановане і підготовлене. Ми не „отримуємо (have)” спостереження [як ми можемо „отримати” чуттєве сприйняття – О. Д.], а „робимо (make)” його <...> Спостереженню завжди передую конкретний інтерес, запитання чи проблема – тобто щось теоретичне. Зрештою, ми можемо будь-яке запитання перевести у форму гіпотези чи передбачення, до якого додаємо: „Чи так це? Так або ні?” Отже, ми можемо стверджувати, що будь-якому спостереженню передую проблема чи дещо, що нас зацікавлює, щось теоретичне або умоглядне”²¹.

Функцію спостереження та інформування про можливі майбутні небезпечні події нині в Україні виконують моніторингові канали у соціальних мережах. Такі канали працюють уже понад півтора року, тому більшість українців мали можливість обрати ті, яким найбільше довіряють, верифікувати якість їхніх передбачень і відстежувати інформацію, аби вчасно зреагувати на повідомлення про потенційну загрозу. Наприклад, вайбер-канал „ППО – МОНІТОР” у режимі реального часу інформує майже 67 тисяч підписників про можливу загрозу:

📶 8x TV-95MC рухаються в напрямку Енгельс/Каспійське море, потенційних зон пуску ракет.

¹⁷ О. Доценко, *Передбачення війни...*, с. 305–306.

¹⁸ В. Городяненко, *op. cit.*, с. 534.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ О. Доценко, *Передбачення війни...*, *op. cit.*, с. 249.

²¹ К. Поппер, *Объективное знание. Эволюционный подход*, Центр гуманитарных технологий, Москва 2002, <https://gtmarket.ru/library/basis/4291/4302> [19.02.2024].

■ Орієнтовно о 02:00–03:00 вийдуть на рубіж пуску ракет в районі Енгельса. (У випадку пуску ракет, перші ракети увійдуть у наш повітряний простір о 03:00–04:00);

■ Орієнтовно о 03:00–04:00 вийдуть на рубіж пуску ракет в районі Каспію. (У випадку пуску ракет, перші ракети увійдуть у наш повітряний простір о 04:00–05:00).

🔔 Прислухаємось до сигналів повітряної тривоги і слідкуємо за інформацією на нашому каналі²².

Передбаченню про можливі пуски ракет передуює констатація факту вильоту стратегічних бомбардувальників країни-агресора, їх переміщення до зони запуску ракет. Такі прогнози вибудовують з урахуванням теоретичної інформації про відповідні види озброєння, які Росія використовує проти українців. Тут, наприклад, ідеться про літаки моделі Ту-95МС як про стратегічні бомбардувальники-ракетоносії. У цитованому повідомленні немає конкретної інформації про особливості бомбардувальників цього типу, але український інфопростір насичений інформацією про різні типи летальної зброї, а отже, така інформація становить інформаційне тло, зрозуміле більшості українців. Зокрема, доступна з відкритих джерел інформація про літаки Ту-95МС, історію їх застосування армією РФ у Сирії та під час російсько-української війни свідчить про значний руйнівний потенціал ракет, носіями яких є ці літаки. Наприклад, відомо, що 31 грудня 2022 року „росіяни здійснили пуски понад 20 крилатих ракет із застосуванням стратегічних бомбардувальників Ту-95МС із акваторії Каспійського моря та ракетних комплексів наземного базування”²³. У результаті такої атаки лише в Києві зазнали поранення 20 осіб, одна людина загинула. Отже, стратегічні бомбардувальники Ту-95МС становлять значну небезпеку як носії ракет великої дальності та руйнівної сили, що є вагомим аргументом не нехтувати інформацією про їх виліт на пускові рубежі. Зважаючи на особливості фонових знань про ті види озброєння, якими армія країни-агресора атакує мирне населення України, сформованих завдяки власне науковим, науково-популярним та масмедійним джерелам, адресати інформації, поширюваної моніторинговими каналами як ретрансляторами прогнозів, можуть правильно і вчасно зреагувати на застереження та вчинити дії для відвернення негативних наслідків ворожого нападу або ж мінімізації їх.

²² Вайбер-канал „ПІО – МОНИТОР”, <https://invite.viber.com/?g2=AQByRpbh6tSbN095wKaY3qCSXGs6au5xfK mzEmVP6CeLVj5m3SdKcD8ypJXXSmtj>, 20.09.2023.

²³ Людмила Садловська, *РФ випустила по Україні понад 20 ракет – Залужний*, „Кореспондент.net”, 31.12.2022, <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4549073-rf-vypusty-la-po-ukraini-ponad-20-raket-zaluzhnyi> [20.09.2023].

Як бачимо, упродовж тривалого часу російсько-української війни моніторингові канали напрацювали дієві механізми спостереження за армією країни-агресора, які дозволяють досить точно спрогнозувати майбутні небезпечні події, як-от: ракетні обстріли, застосування безпілотних розвідувальних та бойових літальних апаратів тощо. Українці, які перебувають у загрожених районах, можуть досить точно спрогнозувати ситуацію, підготуватися до можливих обстрілів. Отже, з комунікативно-прагматичного погляду можемо вести мову про налагоджену комунікацію компетентного джерела інформації (зазвичай воно назване через псевдоніми: *Бавовнятко, Зла Міра, ППО-МОНИТОР*), достовірність інформації якого верифікована упродовж доволі тривалого часу активного спостереження. З огляду на це адресати повідомлення довіряють такій інформації, а отже, перлокутивний ефект повідомлень моніторингових каналів прогнозований для адресатів повідомлення, що перебувають у загрожених населених пунктах: відстежити у визначений у повідомленнях час інформацію про рух ракет, у разі їх прямування в бік населеного пункту, де перебуває адресат повідомлення, перейти в укриття та перевести туди рідних. Саме завдяки роботі таких моніторингових каналів досить часто, попри вибухи й руйнування, яких зазнають будівлі, люди залишаються живими й неушкодженими, оскільки мають можливість вчасно перейти до укриття. Про адекватну реакцію адресатів на повідомлення про небезпеку, зокрема ракетну, свідчать, наприклад, такі дописи, що з'являються після розгортання загрозливих ситуацій: *Кличко: У Дарницькому районі рятувальники гасять пожежу на СТО. Палають також 2 автівки. Вибиті вікна в двоповерховому будинку поруч. Також постраждав заклад профтехосвіти. Учні були в укритті, серед них постраждалих немає*²⁴. Такі повідомлення є дуже важливими в масмедійному дискурсі російсько-української війни, оскільки вони є вагомим аргументом для українців дотримуватися рекомендацій щодо безпеки під час ракетних і артилерійських обстрілів. Отже, можемо констатувати, що вони реалізують не лише інформативну, а й функцію аргументативного впливу на адресатів повідомлення.

З мовного погляду повідомлення-застереження моніторингових каналів щодо небезпечних для українців ситуацій, пов'язаних із російською агресією, відповідають вимогам до наукових передбачень. По-перше, у них викладено декілька альтернативних варіантів розвитку ситуації:

- 🔔 Інформація стосовно часового прогнозування активності стратавіації:
Якщо виліт бойовий, на пускових будуть:
- в районі Енгельса – 02:00–03:00;
 - в районі Каспія – 03:00–04:00.

²⁴ Вайбер-канал „Київ city”, <https://invite.viber.com/?g2=AQAQ%2FpOTtkkjGUtMJ8j94mgvEhI%2BrraCkTvUGzoMSpHZPwDEzNcHX78YtXfl3qAA>, 21.09.2023.

У випадку пуску ракет, перші ракети увійдуть до нашого повітряного простору:

– якщо з району Енгельса – 03:00–04:30;

– якщо з району Каспія – 04:00–05:30.

 Сигнали повітряної тривоги не ігноруйте.

Уважно стежте за повідомленнями на каналі²⁵.

У цьому повідомленні адресат, який постійно чи тривалий час живе в загрозованих ситуаціях, пов'язаних із ракетними обстрілами, легко виведе експліцитні та імпліцитні компоненти змісту, зокрема таке:

1) виліт може бути навчальним (*Якщо виліт бойовий...* – може бути не бойовий, тобто навчальний);

2) наведено два сценарії здійснення пусків ракет і два сценарії входження їх у повітряний простір України, зумовлені різними точками пуску ракет, які може обрати ворог (*в районі Енгельса, в районі Каспія*);

3) висловлення-імперативи рекомендаційного характеру щодо необхідних дій адресата повідомлення в майбутньому, у разі розгортання одного зі сценаріїв (*Сигнали повітряної тривоги не ігноруйте. Уважно стежте за повідомленнями на каналі*).

Наведена інформація рідко має категоричний характер, зазвичай вона гіпотетична, оскільки однозначно передбачити поведінку ворога неможливо, що засвідчено досвідом тривалого перебування на загрозованих територіях. Крім того, часто категоричний характер інформації може свідчити про її неправдивість або про умисне введення в оману адресатів повідомлення: *скільки всього ракет – невідомо, будь-яка інформація про „точну” кількість ракет – вкидання²⁶.*

Наукові прогнози зазвичай формують із зазначенням ступеня можливості їх реалізації, і вкрай рідко їхня вірогідність є стовідсотковою. „Прогнозування, на відміну від пророкування, не зводиться до спроб угадувати деталі майбутнього, йому властива ймовірнісність. Пророкування, на відміну від прогнозування, – це твердження про майбутнє, якому не властива ймовірнісність, воно претендує на абсолютну достовірність”²⁷. Езотеричні передбачення досить категоричні, що на мовному рівні реалізується завдяки „висловленням із суб’єктивною епістемічною модальністю достовірності, у нарочито підкресленому вживанні обставин місця і часу, використанні лексичних одиниць, які є маркерами категоричної впевненості в змісті повідомлення”²⁸. Натомість

²⁵ Вайбер-канал „ПІО – МОНИТОР”, <https://invite.viber.com/?g2=AQByRpbh6tSbN095wKaY3qCSXGS6au5xfKzmEmVP6CeLVj5m3SdKcD8ypJXXSmtj>, 21.09.2023.

²⁶ Вайбер-канал „ПІО – МОНИТОР”, <https://invite.viber.com/?g2=AQByRpbh6tSbN095wKaY3qCSXGS6au5xfKzmEmVP6CeLVj5m3SdKcD8ypJXXSmtj>, 21.09.2023.

²⁷ В. Городяненко, *op. cit.*, с. 536.

²⁸ О. Доценко, *Комунікативно-прагматичні особливості...*, с. 124.

наукові передбачення зазвичай реалізовані у висловленнях з гіпотетичним значенням суб'єктивної модальності, як прогноз щодо застосування ядерної зброї в російсько-українській війні, оприлюднений Віталієм Портниковим, українським публіцистом і журналістом, лауреатом Шевченківської премії 2023 року:

ООН виконує свої функції збереження життя на планеті. Виконує їх абсолютно ефективно, просто тому, що ви можете подивитися на себе, що ви є живими, ядерні бомби поки не рвуться в українських містах. Сподіваюся, що цього ніколи не відбудеться. Сподіваюся, що не відбудеться і обміну стратегічними ядерними ударами між Сполученими Штатами і Російською Федерацією чи іншими ядерними країнами. Ці сподівання зараз не такі впевнені, як було до російсько-української війни. Відразу вам скажу. Тому що я вважаю, що російське керівництво не вважає ядерну зброю зброєю стримування, що воно вважає елементом, просто, тиску. А це абсолютно інший підхід, ніж був навіть у радянського керівництва. Це дуже погано. Якщо війна на виснаження затягнеться, може виникнути можливість і застосування ядерною державою зброї проти неядерної з незрозумілими наслідками цього. Але це все зараз не виглядає реально²⁹.

Попри те, що стиль публіцистичної аналітики Портникова є досить категоричним, у прогнозах він часто пропонує альтернативні варіанти розвитку подій (перший варіант: *Ядерні бомби поки не рвуться в українських містах. Сподіваюся, що цього ніколи не відбудеться*; другий варіант: *Якщо війна на виснаження затягнеться, може виникнути можливість і застосування ядерною державою зброї проти неядерної з незрозумілими наслідками цього*). У наведеному фрагменті тексту-передбачення переважають маркери гіпотетичності:

1) предикат модусу *сподіваюся* як носій значення „упевненості у **можливості** здійснення чогось бажаного, потрібного, приємного; розрахунки на що-небудь, передбачення”³⁰, де поєднанні семантичні відтінки ймовірності та вірогідності („здійсненість, допустимість чого-небудь (звичайно за певних умов)”³¹) реалізації чогось у майбутньому;

2) експлікація сумніву в реалізації сподівань щодо незастосування ядерної зброї (*Ці сподівання зараз не такі впевнені, як було до російсько-української війни*) із вираженням каузатором, що позначає умови, за яких формується невігідний сценарій:

Тому що я вважаю, що російське керівництво не вважає ядерну зброю зброєю стримування, що воно вважає елементом, просто, тиску. А це абсолютно інший підхід, ніж був навіть у радянського керівництва. Це дуже погано. Якщо війна на виснаження

²⁹ В. Портников, *Байден і Зеленський в ООН. Нова війна*, https://www.youtube.com/watch?v=vcSg1YcbJ_E [19.09.2023].

³⁰ *Словник української мови*: в 11 т., 1978, т. 9, с. 556.

³¹ *Словник української мови*: в 11 т., 1973, т. 4, с. 778.

*затягнеться, може виникнути можливість і застосування ядерною державою зброї проти неядерної з незрозумілими наслідками цього*³².

Найактуальнішим жанром наукових передбачень у період війни є попередження – „наперед зроблене повідомлення про що-небудь”³³, варіантом якого виступає застереження – заздалегідь зроблене попередження „кого-небудь про щось небезпечне, небажане”³⁴.

Комунікативно-прагматичними компонентами жанру застереження є:

1) зміст повідомлення про негативну подію, яка може трапитися в майбутньому;

2) інструкція щодо вчинення дій, які можуть запобігти негативним наслідкам від небезпечної небажаної події або мінімізувати їх;

3) перлокутивний ефект – реалізація адресатом повідомлення певних дій (за наданою інструкцією), які мають запобігти негативним наслідкам від небезпечної небажаної події або мінімізувати їх;

4) довіра адресата повідомлення його авторові / джерелу;

5) компетентний адресант повідомлення.

Такі застереження українці нині чують і читають регулярно, коли йдеться про оголошення повітряних тривог, загрози артобстрілами:

Повідомлення з інформацією про можливі загрози та інструкцією щодо дій у таких ситуаціях активно поширюють через офіційні та особисті сторінки в соцмережах і месенджерах. Авторам таких повідомлень потрібно виважено ставитися і до точності формулювання, і до чинника адресата, враховувати психоемоційний стан людей, які протягом тривалого часу перебувають у стані стресу, аби уникнути зайвої паніки, провокацій³⁵.

Наприклад, від моменту окупації південних регіонів України до цього часу високим є ризик вчинення росіянами провокацій на Запорізькій атомній електростанції, які могли (та й досі можуть) призвести до радіаційного забруднення значної території. З огляду на це Міністерство охорони здоров'я України та низка урядових і громадських організацій через засоби масової інформації поширили інформацію про алгоритм дій, якого потрібно дотримуватися в разі вибуху, спричиненого застосуванням ядерної зброї або аварією на ЗАЕС. Така інформація поширювалася як текстові повідомлення або інфографіка:

³² В. Портников, *Байден і Зеленський...*, *op. cit.*

³³ *Словник української мови*: в 11 т., 1976, т. 7, с. 188.

³⁴ *Словник української мови*: в 11 т., 1972, т. 3, с. 329.

³⁵ О. Доценко, *Передбачення війни...*, *op. cit.*, с. 300.

Інфографіка „Що робити при ядерному вибуху”
Аналітичного порталу „Слово і діло”

Текстові повідомлення із застереженнями щодо можливого ядерного вибуху відповідають описаній вище комунікативно-прагматичній структурі. У них чітко описана негативна подія, яка може статися в майбутньому:

На жаль, ніхто не може точно сказати, якою є ймовірність найгіршого сценарію нинішньої війни – застосування росією ядерної зброї. Риторика кремля із цього приводу стає дедалі войовничішою: буквально сьогодні Дмитро Медведєв вкотре підтвердив, що росія має повне право на використання ядерної зброї, „якщо це буде потрібно”. США поки не бачать ознак підготовки РФ до такої атаки – залишається сподіватися на краще, але готуватися до гіршого³⁶.

Зауважимо, що в аналізованому повідомленні, крім експлікації інформації про майбутню негативну подію (ймовірність найгіршого сценарію нинішньої війни – застосування росією ядерної зброї), реалізована ще одна з ознак наукового передбачення – усі наведені висловлення не є категоричними судженнями, натомість у них вживані конструкції зі значенням гіпотетичності, невпевненості: *ніхто не може точно сказати; залишається сподіватися на*

³⁶ Ibidem.

краще, але готуватися до гіршого. Далі в тексті публікації наведено алгоритм дій за умови розгортання одного з можливих сценаріїв – ядерного вибуху:

Що робити, якщо ядерний вибух застав на вулиці

Перше правило – не дивитись на спалах. Потрібно відразу знайти поглиблення, в якому можна сховатися від уламків та ударної хвилі.

Усі відкриті ділянки тіла потрібно прикрити, закрити обличчя маскою, шарфом або хусткою, надіти навушники чи окуляри.

Необхідно лягти на землю обличчям донизу, ногами у бік вибуху, руки покласти під себе. Після вибуху потрібно якнайшвидше знайти собі укриття³⁷.

Такі інструкції зазвичай вербалізовано через висловлення-імперативи, виражені дієсловами-предикатами у формі наказового способу, інфінітивами зі значенням наказу (*не дивитись*) або конструкціями з модальними маркерами (*потрібно, необхідно*). Перлокутивним ефектом таких повідомлень має бути виконання адресатами повідомлення певних дій, які в разі реалізації загрози сприятимуть мінімізації негативних наслідків. Практика спілкування з українцями, які не емігрували й продовжують жити під обстрілами, вірячи в перемогу і якнайшвидше звільнення території України від російської навали, засвідчує усвідомлення ними необхідності реалізації таких дій. Так, у коментарях до аналізованого тексту зустрічаємо свідчення розуміння необхідності виконання необхідних рекомендованих дій і водночас критику пасивної бездіяльної позиції: **Світлана Ковальова:** *Молитися, більше нічого не залишиться...* **Богдан Сподарко:** *Якщо тільки молитися і більше нічого не робити, то дійсно від вас більше нічого не залишиться³⁸.*

Важливим чинником ефективності наукових передбачень, зокрема застережень, є адресант, який має бути компетентним у питаннях, що обговорюються. Такий адресант може бути або одноосібним, або колективним. В останньому випадку зазвичай ідеться про уповноважені організації, установи, які можуть дати виважену компетентну пораду щодо можливих варіантів розгортання майбутньої події. Так, в аналізованому матеріалі Аналітичного порталу «Слово і діло» використано інформацію із сайту <https://dovidka.info/>, розробниками якого є, зокрема, державні організації: Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації, Міністерство цифрової трансформації України, відділ кіберполіції Національної поліції України³⁹. Як бачимо, усі ці організації покликані інформувати населення про порядок дій у загрозованих ситуаціях, а також протидіяти дезінформації, а отже, оприлюднені ними повідомлення сприймаються українцями як достовірні. Активно поширює

³⁷ Ibidem.

³⁸ Ibidem.

³⁹ <https://dovidka.info/>.

інформацію про порядок дій у випадку ядерної загрози і Міністерство охорони здоров'я України⁴⁰, а провідні видання України перепубліковують таку інформацію з посиланням на МОЗ як на надійне джерело: *МОЗ дало поради українцям, що робити в разі радіаційної аварії*⁴¹, *Що робити у разі радіаційної аварії? Алгоритм дій від МОЗ*⁴² тощо. Отже, можемо констатувати, що в Україні не бракує достовірної інформації, змістом якої є попередження про можливий негативний розвиток подій в умовах російсько-української війни. Така інформація доступна широкому загалу, викликає довіру в українців, що зумовлює бажаний перлокутивний ефект, сприяє зменшенню ризиків від негативних дій армії країни-агресора для життя і здоров'я громадян України.

Одним з важливих аспектів прогнозування в умовах війни є передбачення можливих дій ворога, про що свідчать систематичні згадки про це в дописах на особистому вайбер-каналі тодішнього Головнокомандувача Збройних сил України Валерія Залужного, наприклад: *Провів телефонну розмову з Верховним головнокомандувачем Об'єднаних збройних Сил НАТО в Європі та командувачем ЗС США в Європі генералом Крістофером Каволі. <...> Обмінялися думками щодо можливих планів противника, а також обговорили оборонні потреби української армії*⁴³. В умовах війни зміст таких прогнозів не може бути розкритий, адже це уможливить негативний вплив на результат визволення окупованих територій України.

Український масмедійний дискурс нині рясніє передбаченнями різного змісту, зорієнтованими на різну аудиторію та її потреби. Утім, найбільший інтерес і в українців, і за кордоном викликає питання тривалості російської агресії щодо України. Від самого початку повномасштабного нападу армії Російської Федерації на Україну лунали передбачення про тривалість цієї навали. Зараз уже зрозуміло, що більшість із передбачень, оприлюднених особами, які обіймали високі посади в українському політикумі, а отже, яким довіряла більшість українців, виявилися хибними, тобто псевдонауковими. Дослідження цього феномена не є завданням нашої публікації і буде здійснене

⁴⁰ *Що робити у разі радіаційної аварії?*, Офіційний портал Міністерства охорони здоров'я України, 06.08.2022, <https://moz.gov.ua/article/health/scho-robity-u-razi-radiacijnoi-avarii> [14.02.2024].

⁴¹ *МОЗ дало поради українцям, що робити в разі радіаційної аварії*, Мультимедійна платформа іномовлення України „УКРІНФОРМ”, 22.06.2023, <https://www.ukrinform.ua/rubric-health/3726454-moz-dalo-poradi-ukraincam-so-robity-v-razi-radiacijnoi-avarii.html> [14.02.2024].

⁴² *Що робити у разі радіаційної аварії? Алгоритм дій від МОЗ*, „Українська правда”, 7.08.2022, оновлено 26.06.2023, <https://life.pravda.com.ua/society/2022/08/7/249903/> [14.02.2024].

⁴³ Вайбер-канал „Валерій Залужний”, <https://invite.viber.com/?g2=AQAHUaALS1fHo1DXvDxCiK6p0yHTLP3uFW%2BR8ZfeTgoIbY9muUEHkW4i2oMAXO6>, 08.09.2023.

й оприлюднене згодом. Натомість зараз уже можна виокремити ті прогнози, які пройшли верифікацію, а отже, їх можна вважати довершеним прикладом наукового передбачення. Одним із таких справджених прогнозів можемо вважати інтерв'ю Віталія Портникова телеканалу „Прямий” від 22 лютого 2022 року (за два дні до повномасштабного нападу армії Російської Федерації на територію України) із промовистою назвою „ПОРТНИКОВ пояснив, які варіанти подій ОЧІКУЮТЬ УКРАЇНУ найближчим часом”:

Я думаю, що ми поки ще не дуже розумієм, що відбувається до кінця. Тому що абсолютно очевидно, що простим визнанням так званих народних республік Путін не обмежиться. Ми вже знаємо, бачили цей указ. Я думаю, ви його теж обговорювали. Так? Де говориться про те, що російські війська вже офіційно вводяться на окуповані території Донецької та Луганської областей. Так що це легітимізація окупації. На лінії зіткнення, таким чином, будуть російські військові. Офіційно – російські військові. Не деєнерівські, еленерівські так звані народні корпуси. Путін може в цій ситуації, звичайно, використати присутність російських військ для того, щоб іти далі, окупувати нові регіони України на сході та півдні країни. Значить, один варіант, про який говорила оптимістично Кіра, про те, що от на цьому все зупиниться. Це буде така Абхазія чи Придністров'я. Без війни. Другий варіант, який я вважаю більш вірогідним, що буде велика війна на сході з намаганням окупувати більшу частину України, потім теж визнати її незалежною. Це такий метод салями: спочатку донецька й луганська народні республіки, потім – харківська, одеська, яка завгодно. І третій варіант. Операція по примусу України до миру, тому що Україна стріляє в російських військових, які намагаються охороняти мирне життя мешканців ДНР, ЛНР, ракетними ударами по Києву і спробами прорватися до Української столиці і встановити лінію розмежування по лінії Київ – Житомир – Умань – Одеса з подальшим виходом до іншої території України далі на Захід. Це теж абсолютно вірогідний варіант. З цього рішення випливає можливість усіх трьох варіантів: від зникнення України з політичної карти світу, я б сказав, найближчими місяцями, до можливості того, що все заспокоїться саме на визнанні ДНР, ЛНР. Заспокоїться на певний час. Тому що Путін не заспокоїться, поки є Україна. Цей Болівар не винесе двох. І ми маємо просто, якщо буде пауза, в чому я не впевнений... використати цю паузу для того, щоб посилювати збройні сили, думати не про дороги (я вибачаюся), а про армію, про обороноздатність, про нові види зброї, про можливість нових союзів із заходом, тому що воювати нам доведеться! Що б зараз не було! Якщо воювати не у вівторок, то воювати через три місяці, через два роки⁴⁴.

Наведений монолог – частина інтерв'ю Віталія Портникова, що містить прогнози, які нині здебільшого справдилися. З комунікативно-прагматичного погляду цей текст має ознаки наукових передбачень. По-перше, Портников чітко проговорює три варіанти розвитку подій, зауважуючи ступінь

⁴⁴ ПОРТНИКОВ пояснив, які варіанти подій ОЧІКУЮТЬ УКРАЇНУ найближчим часом, Телеканал Прямий в YouTube, <https://www.youtube.com/watch?v=ftwNZT197fs> [22.02.2022].

вірогідності кожного з них. По-друге, у висловленнях Портникова експліковано гіпотетичний тип епістемічної суб'єктивної модальності: **Я думаю, що ми поки ще не дуже розумієм, що відбувається до кінця; Другий варіант, який я вважаю більш вірогідним** [тут лексема *вірогідний*, ужита з маркером вищого ступеня порівняння *більш*, має значення „імовірний, припустимий”⁴⁵ – О. Д.], *що буде велика війна на сході з намаганням окупувати більшу частину України; Це теж абсолютно вірогідний варіант.*

Утім, частина передбачення Портникова сформульована цілком однозначно – війна буде: *Тому що воювати нам доведеться! Що б зараз не було! Якщо воювати не у вівторок, то воювати через три місяці, через два роки.* Як може розгортатися війна Російської Федерації проти України, описано в трьох можливих сценаріях. По-третє, наведений текст рясніє конструкціями-каузативами, оскільки в тексті чітко вербалізовані причиново-наслідкові відношення між описаними подіями:

З цього рішення випливає можливість усіх трьох варіантів;

Тому що абсолютно очевидно...;

Так що це легітимізація окупації.

Вагомим чинником визначення наведеного передбачення як наукового є ступінь причетності мовця до обговорюваних подій⁴⁶: Портников відомий в Україні як „постійний автор аналітичних статей в українських виданнях на політичну і історичну тематику”⁴⁷. Він сам ідентифікує себе як аналітика-прогноста зі значною кількістю верифікованих передбачень: *Я завжди говорив, що як тільки буде побудований Північний потік – 2, і Росія отримує технічну можливість обходити українську газотранспортну систему, через кілька тижнів почнеться велика війна у Європі. Ви можете подивитися безліч моїх публікацій на цю тему, з безліччю таких констатацій*⁴⁸.

Коментарі, які залишають слухачі й читачі Портникова, здебільшого засвідчують визнання його прогностичного хисту, довіру його прогнозам:

@lilyapolyanovskaya4436 Ви найпотужніший аналітик! Дякую за вашу працю!;

@yaroslavabayrak5013 Респект Вам, пане Віталію. Всі Ваші прогнози і коментарі, підтверджує життя. Дякуємо Вам і яке щастя, що є така Людина, як Ви;

@user-rw6df6bd5u Віталій, для мене це теж було очевидно. Я повністю поділяла ваші припущення.

⁴⁵ Словник української мови: в 20 т., Київ 2015–2023, <https://sum20ua.com/Entry/index?wordid=14691&page=478>.

⁴⁶ О. Доценко, *Передбачення війни...*, *op. cit.*, с. 293–294.

⁴⁷ Віталій Едуардович Портников, Вікіпедія, https://uk.wikipedia.org/wiki/Портников_Віталій_Едуардович [05.09.2023].

⁴⁸ Віталій Портников *про передбачення війни*, Souspilnist Foundation, <https://www.youtube.com/shorts/JKjOwGs4wc> [06.06.2023].

У наведеному фрагменті виступу Портникова чітко вербалізовано вмале оперування науковими методами прогностики: від активного спостереження, схарактеризованого К. Поппером, до закону каузальності й історичної аналогії (*Значить, один варіант, про який говорила оптимістично Кіра, про те, що от на цьому все зупиниться. Це буде така Абхазія чи Придністров'я*). Нарешті, Портников дає рекомендації для мінімізації негативних наслідків неминучого агресивного вторгнення армії Російської Федерації:

І ми маємо просто, якщо буде пауза, в чому я не впевнений... використати цю паузу для того, щоб посилювати збройні сили, думати не про дороги (я вибачаюся), а про армію, про обороноздатність, про нові види зброї, про можливості нових союзів із заходом, тому що воювати нам доведеться!

Адресат таких рекомендацій не названий чітко, проте очевидно, що Портников має на увазі громадян України (виражено займенником *ми*), зокрема українську владу.

Аналіз медійного контенту засвідчує значну популярність прогнозів різних типів: від езотеричних віщуваль і псевдонаукових заспокійливих про роцтв до виважених наукових прогнозів, що базуються, з одного боку, на вивченні теорії війни, зокрема тих збройних конфліктів, у яких брала участь РФ, а з другого – на аналізі власних ресурсів і ресурсів та дій ворога. За джерелом представлення інформації в масмедіа такі наукові прогнози можуть бути авторськими (адресант передбачення сам є дослідником, уключеним безпосередньо чи опосередковано в ситуацію, й особисто висловлює власну позицію щодо можливих сценаріїв розвитку подій) або ж ретрансльованими медійними каналами, які охоплюють широку аудиторію та є ефективними щодо максимального оповіщення про можливі загрози.

За комунікативною метою наукові передбачення в медійному дискурсі російсько-української війни зазвичай є завбаченнями, попередженнями, застереженнями з чітко експлікованим намаганням запобігти негативному розвитку подій. Такі передбачення можуть бути вербалізовані як аналітика без чіткого алгоритму потрібних адресатові повідомлення дій або ж як покроковий припис, виконання якого унеможливить негативні наслідки від дій ворога. Рідко наукові передбачення в контексті російсько-української війни можуть бути позитивними. Здебільшого це стосується прогнозування негативних подій для РФ та її війська, які є вигідними українцям. Щодо позитивних наукових прогнозів для українського війська – їх роблять украй обережно, аби ними не зміг скористатися ворог. Непродумане інформування широкого загалу про оптимістичні плани, перспективи українських військових мають здебільшого псевдонауковий характер і негативний перлокутивний ефект.

Окреслені класифікаційні характеристики передбачень типові саме для медійного дискурсу російсько-української війни, в умовах якої наукові прогнози мають бути скеровані на реалізацію конкретної мети: збереження життя і здоров'я громадян України, мінімізація завданих ворогом збитків. Саме за цим критерієм вони відрізняються від маніпулятивних езотеричних та псевдонаукових прогнозів, єдиним позитивним ефектом яких може бути заспокоєння, за умови його доречності.

Запропоноване дослідження є нашою третьою публікацією про передбачення в масмедійному дискурсі російсько-української війни, проте воно не вичерпує всього кола проблем, пов'язаних із науковим осмисленням впливу прогностичного контенту на якість життя українського суспільства в умовах російської агресії. Перспективу вбачаємо у вивченні мовних і комунікативно-прагматичних особливостей псевдонаукових прогнозів та їх перлокутивного ефекту.

Література / References

- Городяненко В. та ін., *Соціологія: Підручник для студентів вищих навчальних закладів*, Київ 2008 [Gorodanenko V. ta in., *Sociologîâ: Pidručnik dlâ studentiv viših navčal'nih zakladiv*, Kiïv 2008].
- Доценко О., *Комунікативно-прагматичні особливості езотеричних передбачень у мас-медійному дискурсі російсько-української війни*, „Синопис: текст, контекст, медіа”, 2023, т. 29, № 2, с. 120–130, <https://doi.org/10.28925/2311-259x.2023.2.9> [Docenko O., *Komunikativno-pragmatični osoblivosti ezoteričnih peredbačen' u mas-medijnomu diskursi rosijs'ko-ukraïns'koï vïjni*, „Sinopsis: tekst, kontekst, media”, 2023, t. 29, № 2, s. 120–130, <https://doi.org/10.28925/2311-259x.2023.2.9>].
- Доценко О., *Передбачення війни: семантика, прагматика і здоровий глузд* [в:] *Соціальне у мові та мова в соціумі: колективна монографія, наук. ред. та упоряд. Н. Ясакова*, Київ 2023, с. 242–312. [Docenko O., *Peredbačennâ vïjni: semantika, pragmatika i zdorovij gluzd* [w:] *Social'ne u movi ta mova v sociumi: kolektivna monografiâ, nauk. red. ta uporâd. N. Âsakova*, Kiïv 2023, s. 242–312].
- Поппер К., *Объективное знание. Эволюционный подход*, Центр гуманитарных технологий, Москва 2002, <https://gtmarket.ru/library/basis/4291/4302> [14.02.2024] [K. Popper, *Ob'ektivnoe znanie. Èvolûcionnyj podhod*, Centr gumanitarnyh tehnologij, Moskva 2002, <https://gtmarket.ru/library/basis/4291/4302> [14.02.2024]].
- Саддендорф Т., Редшоу Дж., Баллі А., *Погляд у майбутнє. Як здатність до передбачення сформувала наш світ*, BBC News Україна, <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c7210dkydzvo> [14.02.2024] [Saddendorf T., Redšou Dž., Balli A., *Poglâd u majbutnê. Âk zdatnist' do peredbačennâ sformuvala naš svit*, BBC News Ukraïna [14.02.2024].
- Сидоренко О., Корлюк С., Філяпіп М. та ін., *Філософія: підручник*, ред. О. Сидоренко, Київ 2010 [O. Sidorenko, S. Korlûk, M. Filâpip ta in., *Filosofîâ: pidručnik*, red. O. Sidorenko, Kiïv 2010].
- Словник української мови: в 11 т.*, ред. І. Білодід, Київ 1970–1980 [Slovník Ukraïns'koï movi: v 11 t., red. Î. Bilodid, Kiïv, 1970–1980.].

Словник української мови: у 20 т., наук. кер. проекту акад. НАН України В. Широков, Київ, <https://sum20ua.com> [Slovník ukraíns'koï movi: u 20 t., nauk. ker. proěktu akad. NAN Ukraïni V. Širokov, Kiiiv, <https://sum20ua.com>].

Olena Dotsenko

Scientific Predictions in the Mass Media Discourse of the Russian-Ukrainian War: A Communicative and Pragmatic Aspect

The subject of the study is scientific projections as one of the ways to create a verbal model of the future. The study is based on the text and video content of scientific forecasts about the course of the Russo-Ukrainian War after the full-scale invasion of Ukraine by the Russian military.

Today Ukrainians suffer from the Russian military's actions and information warfare organized by the authorities and propagandists of the Russian Federation, they feel permanent stress and are very sensitive to prognostic content, which is supposed to help citizens prevent dangerous situations. Thus, Ukraine faces a serious problem of differentiating between high-quality and manipulative forecasts, which makes urgent the study of their communicative and pragmatic peculiarities, verification of the forecasts, and dissemination of information about the forecasting content quality.

The aim of the study is to explore scientific forecasting as a special type of verbal modeling of the future, which has different communication purposes, specific intentionally organized non-verbal context of the messages about the future and means of linguistic impact on the recipient, as opposed to esoteric and naive empirical forecasting.

The results of this study showed that scientific forecasts are characterized by the use of scientific methods of knowing the future, as evidenced by their connection with the present and the past, the combination of theoretical understanding of the probable version of the unfolding of events with empiricism, and the implementation of statements with an explicit or implicit hypothetical type of subjective epistemic modality. On the communicative-pragmatic level, scientific predictions are potentially verifiable, and involve causal statement as well as argumentation of the content of the main statement. The addressee of the message is directly or indirectly involved in the events related to the prediction, and the forecast takes into account their psycho-emotional and cognitive features and ability to react appropriately. The purpose of scientific forecasting is to provide information necessary for effective reaction to events and prevention of their negative consequences.

Keywords: media discourse, critical discourse analysis, forecasting, scientific forecasting, Ukraine

Naukowe przewidywania w dyskursie medialnym wojny rosyjsko-ukraińskiej: aspekt komunikatywny i pragmatyczny

Przedmiotem opracowania są projekcje naukowe jako jeden ze sposobów tworzenia werbalnego wzorca przyszłości. W opracowaniu wykorzystano treści tekstowe i wideo zawierające naukowe prognozy dotyczące przebiegu wojny rosyjsko-ukraińskiej po inwazji wojsk rosyjskich na Ukrainę.

Obecnie Ukraińcy cierpią z powodu działań rosyjskiego wojska i wojny informacyjnej organizowanej przez władze i propagandystów Federacji Rosyjskiej, odczuwają ciągły stres i są bardzo wrażliwi na treści prognostyczne, które mają pomagać im w zapobieganiu niebezpiecznym sytuacjom. Jednocześnie Ukraińcy mają poważne problemy z rozróżnieniem prognoz wysokiej jakości od prognoz manipulacyjnych, co powoduje pilną potrzebę zbadania osobiowości komunikacyjnych i pragmatycznych szerzonych informacji, weryfikacji prognoz i informowania o jakości poszczególnych z nich.

Celem pracy jest zbadanie prognozowania naukowego jako szczególnego rodzaju werbalnego modelowania przyszłości, który cechują różnorodne cele komunikacyjne oraz specyficzny, świadomie zorganizowany kontekst niewerbalny komunikatów dotyczących przyszłości, a także środki językowego oddziaływania na odbiorcę – i wskazanie cech odróżniających je do ezoterycznego i naiwnego prognozowania empirycznego.

Wyniki tego badania wykazały, że prognozy naukowe charakteryzują się wykorzystaniem naukowych metod poznania przyszłości ze względu na jej związek z teraźniejszością i przeszłością, połączeniem teoretycznego rozumienia prawdopodobnej wersji rozwoju wydarzeń z empiryzmem, realizacją w stwierdzeniach z wyraźnym lub ukrytym hipotetycznym typem subiektywnej modalności epistemicznej. Na poziomie komunikacyjno-pragmatycznym przewidywania naukowe są potencjalnie weryfikowalne, czemu towarzyszą konstrukcje przyczynowe wraz z uargumentowaniem treści głównego stwierdzenia. Adresat komunikatu jest bezpośrednio lub pośrednio zaangażowany w zdarzenia związane z prognozą, która uwzględnia jego cechy psychoemocjonalne, poznawcze i zdolność do właściwej reakcji. Celem prognozowania naukowego jest dostarczanie informacji umożliwiających skuteczne reagowanie na rozwój wydarzeń i zapobieganie ich negatywnym skutkom.

Słowa kluczowe: dyskurs medialny, krytyczna analiza dyskursu, prognozowanie, prognozowanie naukowe, Ukraina